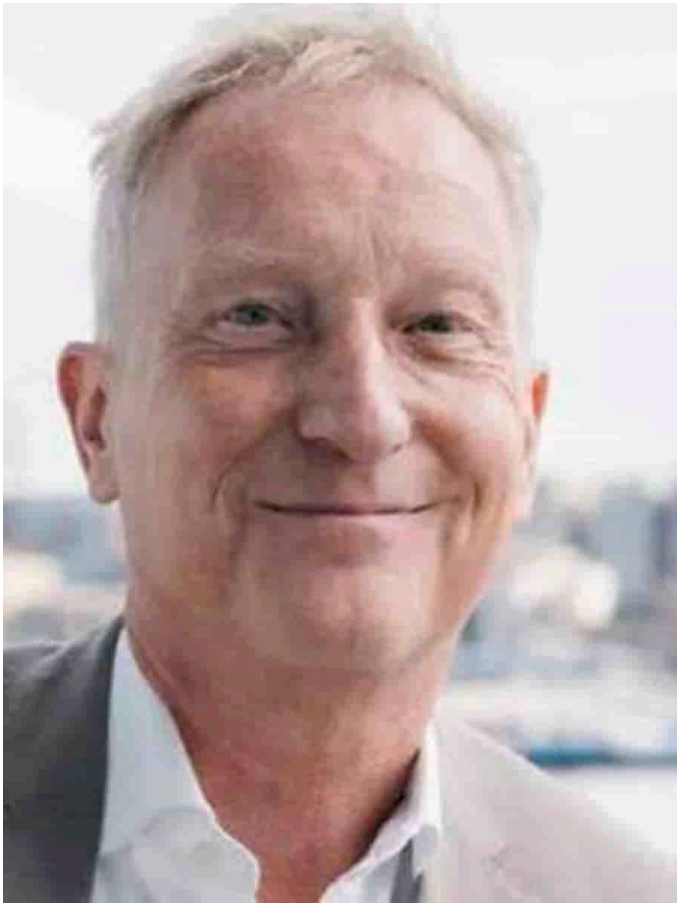
Wereld van Filantropie

Prof. dr. Jan Willem Duyvendak

Terug naar democratische vrijheden?

Socioloog Jan Willen Duyvendak over zijn keynote tijdens Civil Power

Door Bert Koopman
19-11-2026

(Social) impact *Interview*

Hoe de pijlers van de democratische rechtsstaat te versterken? En wat kan de filantropie daarbij betekenen? Nieuwsgierig geworden? Mis het Civil Power Congres op 7 december niet.

Het gesprek vindt plaats bij het gerenommeerde NIAS, een oase van rust en reflectie in een rumoerig Amsterdam. Duyvendak was er tot voor kort directeur. We spreken de vooraanstaande socioloog over uitgangspunt en hoofdlijn van zijn Civil Power voordracht. Centraal staan de bedreigingen voor journalistieke vrijheid, onafhankelijke rechtspraak en academische vrijheid.

Wat is uw uitgangspunt?

Duyvendak: ‘Uitgangspunt is de vraag hoe we deze drie pijlers kunnen versterken. Preciezer geformuleerd: waar zitten parallelle bedreigingen voor deze pijlers, gedeelde kwetsbaarheden? Hoe kunnen we daarop reageren? En, niet onbelangrijk, hoe kunnen ze onderling solidair zijn en elkaar versterken? Tot slot: wat is daarbij de rol van filantropie?’

https://www.wereldvanfilantropie.nl/nieuws/terug-naar-democratische-vrijheden
This is an open access article distributed under the terms of the CC BY-NC-ND 4.0 license
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

Hoe benadert u deze pijlers?

‘Het zijn alle drie maatschappelijke sferen waarin ‘‘het zoeken naar waarheid’’ centraal staat. Een andere overeenkomst is dat ze alle op een vergelijkbare wijze systematisch worden ondermijnd. Ze zouden ‘‘te politiek’’ zijn. De vrije pers wordt geconfronteerd met alternatieve feiten en desinformatie, in het juridisch bedrijf zou sprake zijn van D66 rechters en vooringenomen staatsraden terwijl wetenschappers *woke* zouden zijn, niet uit op de waarheid.’

In hoeverre verschillen deze ‘sferen’ van elkaar?

‘De serieuze en vrije journalistiek heeft het om verschillende redenen moeilijk, denk aan het onstaan van mediaconglomeraten en de opkomst van AI. Ik ben benieuwd in hoeverre ook filantropische fondsen zich verantwoordelijk voelen om een vrije journalistiek, inclusief een sterke publieke omroep, overeind te houden. We moeten ons realiseren dat op het moment dat radicaal rechts gaat meebesturen, de positie van de vrije pers er niet bepaald beter op zal worden. Zie ook het recente rapport van de Raad voor Cultuur over vrije journalistiek en weerbare democratie.’

‘Bij de onafhankelijke rechtspraak speelt onder andere de kwestie van ongelijke toegang, waarbij met name minder vermogenden moeilijker de weg naar de rechter weten te vinden. Civil society-organisaties gaan daarentegen juist vaker naar de rechter. Maar als deze in de aangespannen zaken een uitspraak doet, dan krijgt de rechterlijke macht steeds vaker het verwijt vanuit radicaal rechts dat zij ‘‘te politiek’’ zouden zijn.’

‘Dit terwijl in de *trias politica* de rechter juist als uiterste arbiter dient. Kijk naar de rechtszaken aangespannen door Greenpeace en Milieudefensie. Het is paradoxaal: de politiek verwijt de rechterlijke macht dat zij politiseert (denk aan de verwijten richting Raad van State), maar door dat verwijt draagt de politiek juist zelf bij aan het politiseren van de rechtsspraak.’

‘Bij de wetenschap is de afhankelijkheid van de overheid enorm. Er is in Nederland niet zo’n traditie van alumni en *endowments* als in de Verenigde Staten. In die context is het extra zorgwekkend dat politici steeds minder de verleiding weerstaan om zich met de wetenschap te bemoeien – en ook hier klinkt het verwijt dat de wetenschap ‘‘te politiek’’ zou zijn. Nu valt er best iets te zeggen over de al te grote broek die sommige wetenschappers aantrekken:

wetenschappers zouden zich, ook in Nederland, alleen in het publieke debat moeten mengen als wetenschappers als zij naar een bepaald onderwerp onderzoek hebben gedaan en zij zouden als wetenschappers overigens geen politieke uitspraken moeten doen (dat kunnen ze als burger natuurlijk wel doen als ieder ander; zie het recente KNAW-rapport over vrijheid van meningsuiting in de academische wereld). Maar dan moet de politiek ook bij haar kerntaak blijven en zich niet inhoudelijk bemoeien met waar wetenschappers onderzoek naar doen.’

https://www.wereldvanfilantropie.nl/nieuws/terug-naar-democratische-vrijheden
This is an open access article distributed under the terms of the CC BY-NC-ND 4.0 license
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

‘Shrinking space’

Het gesprek komt op het bekende frame waarbinnen de sector filantropie in de afgelopen jaren debatteert. Filantropie is volgens dit perspectief onderdeel van de *civil society*, een derde partij naast overheid en markt. Deze derde speler, voedingsbodem voor een goed functionerende democratie, zorgt voor evenwicht en tegenwicht, maar wordt belemmerd door wetten, regels en controledrift. Gevolg: een *shrinking space* van de civil society. Aldus de sector.

Hoe kijkt u aan tegen dit frame?

Duyvendak: ‘Het is te royaal, te onprecies. Ik zou niet spreken over ‘‘de overheid’’, maar minimaal onderscheid maken tussen politiek, beleid en uitvoering. ‘‘De overheid’’ is niet één ding, alleen al niet vanwege de *trias politica*, waarin de ene overheidsmacht juist een andere kan bedreigen, zoals hierboven besproken. De neiging om andere sferen te koloniseren geldt beslist niet voor de hele overheid.’

‘Evenmin is sprake van een alom aanwezige en nog steeds toenemende marktwerking; er worden juist in steeds meer sferen vraagtekens gezet bij de doorgeschoten marktwerking. Het neoliberalisme is aantoonbaar op z’n retour. We moeten dus preciezer zijn in onze analyse en de rol van de overheid en de markt zorgvuldiger ontleden.’

‘Het idee van een *shrinking space* suggereert dat sprake is van *zero sum*. De redenering is dan: je hebt een steeds grotere overheid en dat gaat ten koste van andere sferen. Maar ik zie wat anders, namelijk een sterke overheid en een sterke civil society, een bloeiend maatschappelijk middenveld. Op veel maatschappelijke terreinen is bovendien de filantropie springlevend. Dat hele frame van een *shrinking space* van de civil society is te grofmazig.’

Hoe ziet u de verhouding tussen overheid en civil society?

‘Internationaal gezien staat de Nederlandse overheid beslist open voor burgers die zich organiseren. Er is een rijke traditie waarbij de overheid van oudsher niet alleen organisaties van sociale bewegingen subsidieerde, maar ook hun oppositie tegen diezelfde overheid. Nu overheidssubsidies slinken is dit type civil society organisaties afhankelijker van filantropisch geld en ledeninkomsten. Ze kunnen dus verschillende inkomstenbronnen aanboren, maar ik vind het jammer als de traditie van een overheid die haar eigen oppositie subsidieert, verloren gaat.’

‘De overheid blijft overigens manieren zoeken om betrokken burgers een positie te geven. Kijk naar de burgerraden die op diverse plaatsen zijn geïnitieerd. Kortom we kunnen genuanceerder en minder somber zijn over een civil society die louter onder druk zou staan. Wel is het zo dat de hier aangestipte tradities onderhouden moeten worden en dat ideeën als ‘‘een terugtrekkende overheid leidt tot een bloeiende middenveld’’ weersproken worden.’

https://www.wereldvanfilantropie.nl/nieuws/terug-naar-democratische-vrijheden
This is an open access article distributed under the terms of the CC BY-NC-ND 4.0 license
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

Dan: ‘Ik heb een proefschrift begeleid dat laat zien dat de homobeweging, die in eerste instantie de overheid enorm uitdaagde, op den duur zo ongeveer onderdeel is geworden van de Nederlandse overheid (bijvoorbeeld met ambassades die wereldwijd LHBTI+ groepen steunen). De studie laat zien hoe maatschappelijke en politieke discussies verliepen en hoe juist verknoping van overheid en sociale beweging de voortgang van de homo-emancipatie positief heeft beïnvloed.’

Wat wordt de hoofdlijn van uw voordracht?

‘De grenzen van vrije journalistiek, onafhankelijke rechtspraak, academische vrijheid moeten gerespecteerd worden. Politici van radicaal rechts moeten stoppen zich te bemoeien met of zich tendentieus uit te laten over deze sferen. De politiek zelf politiseert ze door ze voortdurend te verwijten dat ze te politiek zouden zijn.’

Tot slot

Het gesprek komt onvermijdelijk nog op de VS, het land van de recente opmars van de Democraten. Maar ook van president Donald J. Trump die democratische vrijheden met voeten treedt. Trumps aanpak staat mijlen ver af van die van Franklin Delano Roosevelt, een van zijn illustere voorgangers. Er is onder de huidige administratie weinig over van FDR’s vrijheden en al evenmin van de VS als *the arsenal of democracy*.

Congresinformatie: https://www.wereldvanfilantropie.nl/evenement/civil-power-2026

Referenties:

Lukas M. Verburgt en Jan Willem Duyvendak, *Academische vrijheden in Nederland. Wat staat er op het spel?* (Amsterdam 2023).

KNAW, ‘Vrijheid van meningsuiting in de wetenschappelijke sector – kernwaarde van een open maatschappij’ (Oktober 2026).

KNAW, ‘Vrijheid verankerd naar een versterkte juridische borging van academische vrijheid’ (Oktober 2026).

Raad voor Cultuur, ‘Vrije journalistiek, weerbare democratie. Over het vitale belang van journalistiek voor de samenleving’ (November 2026).

Over de auteurs

Bert Koopman is hoofdredacteur van het journalistieke platform Wereld van Filantropie (online,

This is an open access article distributed under the terms of the CC BY-NC-ND 4.0 license
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

print, events)

Abonneer je op ons gratis Journaal:

E-mail adres

Schrijf je in

https://www.wereldvanfilantropie.nl/nieuws/terug-naar-democratische-vrijheden
This is an open access article distributed under the terms of the CC BY-NC-ND 4.0 license
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/